

24.5.2012

Dnro 1001/3/12

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

LASTENSUOJELULAITOKSEN KÄYTTÄMÄT RAJOITUSTOIMENPITEET EIVÄT PERUSTUNEET LAKIIN

YKSITYISEN LAITOKSEN TARKASTUS 21.3.2012

Pöytäkirja (ilman liitteitä)

Kohde: Yksityinen laitos (nimi poistettu)

Läsnä: Oikeusasiamiehen kansliasta:

Esittelijäneuvos Tapio Rätty ja oikeusasiamiehensihteeri Anne Kumppula

Tarkastuskohteesta:

- - -

Tarkastuksen tarkoitus

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta. Perusteet ennalta ilmoittamattomaan tarkastukseen selvitettiin laitoksen henkilökunnalle.

Tarkastuksen yhtenä perusteena oli oikeusasiamiehelle tehty kantelu yksityisen laitoksen (nimi poistettu) rajoituksia koskevasta menettelystä. Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua laitoksen tiloihin ja toimintatapoihin sekä lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella keskusteltiin lastensuojelulain tarkoittamien rajoitustoimenpiteitten käytöstä. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota myös lasten koulunkäynnin järjestämiseen ja sen toteutumiseen.

Tarkastuksen yhteydessä saatu aineisto

Rajoituspäätökset (luettelo, ilman henkilötietoja) ajalla 21.3.2011–21.3.2012.

Sijoitetut lapset (salassa pidettävä)

Kolmen lapsen lomasäännöt (salassa pidettävä)

Vastauksia tarkentaviin kysymyksiin

Yksityisen laitoksen säännöt ja seuraamukset

Henkilökuntaliite

Tasa-arvosuunnitelma (luonnos)

Lasten kuuleminen

Tarkastuksella kuultiin 12 lasta. Koonti lasten kuulemisesta on liitteenä (salassa pidettävä).

Muuta

Käytössä oli lisäksi apulaisoikeuskanslerin yksityistä laitosta koskeva päätös 9.9.2010 (OKV/1227/1/2009).

Yksityinen laitos

Laitos on yksityinen luvan saanut lastensuojelulaitos, joka on tarkoitettu 13–17 vuotta täyttäneille lapsille. Laitoksessa on myös itsenäistymisasuntoja (4), joka mahdollistaa jälkihuollon järjestämisen lapsille ja nuorille.

Sijoituspaiikkoja on yhteensä 24, joista 4 paikkaa on ns. itsenäistymisasuntoja (yksiöitä).

Laitoksessa on kolme 7-paikkaista osastoa.

Laitos sijaitsee - - - n. 15 km päässä - - - kaupungista.

Kaikilla lapsilla on omat huoneet, joiden sisustukseen lapsella on mahdollisuus myötävaikuttaa. Pääsääntöisesti lapset oli sijoitettu sukupuolensa mukaisesti eri soluihin.

Kaikissa huoneissa ja yleisissä tiloissa lastenkodissa ja turvakodissa oli palohälyttimet, joiden toimivuutta kokeiltiin joka kuukausi. Paloharjoituksia on pidetty, yksi lisäksi palokunnan kanssa.

Kaikissa soluissa lapsilla on omat keittiöt joissa on asianmukaiset, normaalit keittiövarusteet. Lapsilla on tarvittaessa itsellään mahdollisuus säilyttää ja valmistaa ateriansa ja välipalansa.

Laitoksessa oli oma keittiö sekä erikseen keittiöhenkilökuntaa. Mahdollisesta ruokavaliosta ja muista esimerkiksi uskoon tai kulttuuriin syihin perustuvista vaatimuksista pystytään vastaamaan.

Kameravalvontaa ei sisä- tai ulkotiloissa ollut.

Sijoitetut lapset

Liitteenä luettelo sijoitetuista lapsista ja sijoituskunnista (salassa pidettävä).

Laitokseen sijoitetut lapset olivat sijoitettuna huostaan otettuina, kiireellisesti sijoitettuna ja hallinto-oikeuden väliaikais määräyksen perusteella. Yksi lapsista oli sijoitettu avohuollon tukitoimenpiteenä.

Jälkihuoltopalveluita ja sijoituksen jälkeistä tukea toimitetaan talon ulkopuolelle erillisellä sopimuksella kunnan kanssa, tähän palveluun nimetty on jälkihuoltovastaava, joka organisoii palveluita.

Jäljempänä kuvattuja rajoituksia kohdistettiin kaikkiin laitoksessa sijoitettuina oleviin lapsiin.

Koulu

Laitoksen yhteydessä on oma koulu (peruskoulun 7-9 luokat), jossa 22 oppilaspaiikkaa. Opetuksen järjestämisestä vastaa 2 erityisluokan-opettajaa, koulunkäyntiavustaja ja ns. pajavastaava. Luokkahuoneet, joita on kaksi, ovat tarkoituksenmukaisia ja toimivia. Koululla on myös muita opetukseen osoitettuja tiloja.

Jokaiselle nuorelle tehdään henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS).

Sijoitettujen tai jälkihuollossa olevien lasten ja nuorten muu koulunkäynti ja opetus järjestetään lukiossa tai esimerkiksi ammattikoulussa.

Sijoitetut lapset olivat pääasiassa tyytyväisiä oman koulunkäyntinsä sujumiseen ja omiin oppimistuloksiin. Lapset vertasivat luottamuksellisissa keskusteluissa omaa tilannettaan ennen sijoitusta ja nyt sijoituksen tapahduttua. Yhtenä pääasiallisena syynä lasten sijoitukseen lasten omien käsitysten mukaan oli ollut koulunkäynnin laiminlyönti. Lasten asenne koulunkäyntiin oli valtaosin siis valoisa ja myönteinen. Myös koulun opettaja keskusteluissa vahvisti tätä näkemystä. Koulu teki tiivistä yhteistyötä seudun rehtoreitten kanssa. Koulu pyrki myös seuraamaan ja vertaamaan laitokseen sijoitettujen lasten osaamistuloksia muiden koulujen vastaaviin tuloksiin. Oppimistulostavoitteissa oli koulun mukaan pystytty pitäytymään.

Koulun opetusresurssointi oli riittävää ja lapsilla oli mahdollisuus saada yksilöllisesti ohjausta ja tukea koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Koulun opettajien mukaan tekninen oppimisen apuvälineistö vaatisi pikaista uudelleen punnintaa. Tietotekniikan hyödyntäminen ja sen käyttäminen on osa perusopetusta ja ympäröivään yhteiskuntaan integroimista. Oppikirjat ovat ajantasaisia ja ne vastaavat opetussuunnitelmaa. Molemmissa luokissa on käytössä Smart Board interaktiiviset esitystaulut ja oppilailla on yhteensä 5 tietokonetta opetuskäytössä. Opettajien mukaan käytössä olevia tietokoneita tullaan uusimaan ja hankkimaan lisää tulevaisuudessa, sillä kehitys tällä alueella menee kovasti eteenpäin ja yksityisen laitoksen tavoite on olla ajan tasalla myös tässä suhteessa.

Terveydenhoito

Sijoitetuille lapsille tehdään säännönmukaisesti terveystarkastukset siten kuin lastensuojelulaissa on säädetty (51 §). Terveydenhoitaja työskentelee laitoksessa ja lapset voivat saapua hänen vastaanotolle. Käytössä on lisäksi terveysaseman sekä yksityisen lääkäriaseman tarjoamat palvelut.

Henkilökunta

Yksikön henkilökunta, sijaistyövoima ja koulutus ilmenevät liitteenä olevasta henkilöstöliitteestä.

Yöllä vuorossa on 2 yötyöntekijää. Laitos pyrkii siihen, että yötyöntekijöinä olisi sekä miehiä että naisia.

Rajoitustoimenpiteet voidaan toteuttaa päivisin ja iltaisin lasten sukupuolen huomioonottavalla tavalla.

Työntekijöiden työhyvinvointia seurataan ja sitä kehitetään ja ylläpidetään yhteisillä koulutuspäivillä ja muilla tapahtumilla. Työntekijöiden sairauspoissaoloja ja erityisesti niiden syitä seurataan. Henkilökunnan ammattitaitoa ja tietämystä mm. lainsäädännöstä ylläpidetään kouluttamalla itse tai hankkimalla ulkopuolisia koulutus- ja konsultaatiopalveluita.

Yksiköllä ei ollut vahvistettua tasa-arvosuunnitelmaa. Myöskään omavalvontasuunnitelmaa ei ollut laadittu. Kiinnitettiin laitoksen huomiota suunnitelmien laatimisvelvoitteeseen.

Laitos ilmoitti tarkastuksen jälkeen, että "tasa-arvosuunnitelma-luonnos on menossa vahvistettavaksi yt-toimikuntaan. Omavalvontasuunnitelma laaditaan Valviran ohjeistuksen ja määräaikojen mukaan 1.9.2012 mennessä."

Muut keskustelut

Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapselle on aina järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää. Säännös oikeuttaa lapsen tapaamaan omaa työntekijäänsä muiden läsnä olematta ja keskustelemaan itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista työntekijänsä kanssa.

Erityisen tärkeää henkilökohtaisen keskustelun toteuttaminen on silloin, kun lapsi on sijoitettu laitokseen tai perhehoitoon. Lapsella tulee olla oikeus vapaasti kuvata ja kertoa omista olosuhteistaan sijaishuoltopaikassa sekä tarvittaessa tuoda esiin omia näkemyksiään ja mahdollisesti kokemiaan epäkohtia sijaishuoltopaikassa.

Säännöksen tarkoittama oikeus kuuluu lapselle, eikä lasta voida pakottaa tällaiseen henkilökohtaiseen keskusteluun, ellei lapsi sitä itse halua tai jos hän torjuu hänelle varatun mahdollisuuden keskusteluun.

Lapsella on itsellään oikeus pyytää tai vaatia tällaisten henkilökohtaisten tapaamisten toteuttamista. Henkilökohtaisten tapaamisten toteuttamista ei voida kuitenkaan jättää koskaan yksinomaan lapsen oman halun tai mielipiteen varaan. Sosiaalityöntekijän on aktiivisesti tarjottava tätä mahdollisuutta lapselle.

Lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan on kirjattava, millä tavoin tämä lapsen oikeus sijaishuollon aikana toteutetaan. Henkilökohtainen

keskustelu lapsen kanssa on aina välttämätöntä, kun asiakassuunnitelmaa tarkistetaan.

Tarkastuksella keskusteltiin laitokseen sijoitettujen lasten kanssa (12 lasta) heidän kokemistaan mahdollisista ongelmista, epäkohdista ja muista heidän huoltoonsa ja hyvinvointiin liittyvistä tärkeäksi katsomistaan asioista. Lapset kertoivat laajasti ja myös niitä yksilöiden kokemistaan epäkohdista laitoksessa sekä muista ongelmistaan. Näissä keskusteluissa pyydettiin lapsia arvioimaan myös heille nimetyn sosiaalityöntekijän (lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän) roolia lasten tukemisessa ja neuvonnassa.

Lähes kaikki lapset kertoivat, etteivät ole kertoneet em. ongelmista omalle työntekijälleen. Lapset eivät olleet mieltäneet sosiaalityöntekijän roolia heidän etujensa ajajana. Keskinäisiä, henkilökohtaisesti järjestettyjä tapaamisia ei ollut liiemmin tapahtunut. Kontakti sosiaalityöntekijään oli tapahtunut pääasiassa laitoksen ja huoltajien yhteispalaverieissa, joissa lapsikin oli mukana. Lasten kertoman mukaan sosiaalityöntekijät eivät olleet kysyneet lapselta suoraan heidän kuulumisiaan tai pyytäneet lapsia kuvaamaan tai kertomaan omasta elämästään laitoksessa.

Lapset olivat tietämättömiä omista oikeuksistaan, laitoksen oikeuksista ja velvollisuuksista tai oman, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuuksista ja tehtävistä. Tämä tuli ilmi mm. siitä että lapset esittivät säännönmukaisesti samankaltaisia kysymyksiä asioista, jotka olisi tullut heille sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n tai lastensuojelulain 53 §:n mukaisella tavalla selvittää tai joista laitoksen/sosiaalityöntekijän olisi tullut tehdä päätös.

Lasten kuulemisen perusteella näyttää siten siltä, etteivät yksityiseen laitokseen sijoitettujen lasten oikeudet tavata sosiaalityöntekijäänsä henkilökohtaisesti ole toteutuneet ainakaan kaikissa tapauksissa siten kuin lastensuojelulaissa on edellytetty.

Laitos ilmoitti tarkastuksen jälkeen, että "yksityisessä laitoksessa (nimi poistettu) lapsilla on mahdollisuus olla puhelimitse yhteydessä lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään. Tämän lisäksi lapset pääsääntöisesti tapaavat sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken asiakassuunnitelmanneuvotteluiden yhteydessä. Yksityinen laitos ei estä tai rajoita lapsen yhteydenpitoa lapsen omaan sosiaalityöntekijäänsä.

Ensisijaisesti lasten ja sosiaalityöntekijän tapaamisten järjestäminen on sosiaalityöntekijän vastuulla (Lastensuojelulaki 29§). Laitos ei voi ottaa yksittäisen kunnan osalta kantaa sosiaalityön resursseihin tapaamisten järjestämiseksi."

Rajoitustoimenpiteet

Yleistä

Rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin. Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava aina yksilöllisesti, missä laajuudessa on välttämättöntä puuttua kulloinkin kyseessä olevan lapsen perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä. Rajoitustoimenpiteitä ei esimerkiksi voida käyttää kaavamaisesti toteutettuna kaikkia sijoitettuja lapsia koskevana kasvatuskeinona. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena.

Rajoitustoimenpiteiden edellytykset ja käyttö tulee arvioida aina yksilökohtaisesti siten, että lapseen kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin, kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä vaatii. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide ja mikäli lievemmät toimenpiteet ovat asiassa riittäviä, rajoituksiin ei saa ryhtyä lainkaan.

Rajoitustoimenpiteiden on oltava järkevässä ja kohtuullisessa suhteessa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden. Rajoitustoimenpiteet on toteutettava aina mahdollisimman hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla ja perusoikeudet huomioivalla tavalla.

Rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on aina kysymys tosiasiasa myös hallinnollisen pakon käyttämisestä. Kaikissa rajoitustoimenpiteissä puututaan lapsen perusoikeuksiin – hänen liikkumisvapauteensa, perhe-elämän suojaan, hänen tahdonvapauteensa, fyysiseen vapauteensa sekä yksityisyyden suojaan ja omaisuuden suojaan. Kysymys on yksilön perusoikeuksiin puuttumisesta, jotka kuuluvat yhtäläillä lapselle kuin aikuisellekin.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.

Hallintolain 43 §:n mukaan hallintopäätös on annettava kirjallisesti. Kirjallisesta päätöksestä on käytävä ilmi päätöksen tehnyt viranomainen tai muu taho sekä päätöksen tekemisen ajankohta. Tämän lisäksi päätöksestä on käytävä ilmi asianosaiset, joihin päätös välittömästi kohdistuu sekä päätöksen perustelut ja yksilöity tieto siitä, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia on muutoin ratkaistu.

Yhteydenpito

Lastensuojelulain 54 §:n mukaan sijaishuollossa olevalle lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on säännöksen mukaan oikeus tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla sijaishuoltoapaikan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja lapsen sijaishuoltoapaikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiansa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa.

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu lastensuojelulain 30 §:ssä tarkoitetussa asiakassuunnitelmassa tai erityisistä syistä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheistensä kanssa.

Edellytykset yhteydenpidon rajoittamiselle on erikseen säädetty lastensuojelulain 62 §:ssä. Yhteydenpidon rajoittamisesta on tehtävä lastensuojelulain 63 §:n mukaan määräaikainen päätös. Yhteydenpidon rajoittamista koskevasta viranhaltijan päätöksestä voidaan valittaa hallintovalituksin toimivaltaiselle hallinto-oikeudelle. Asianosaisia, siis valituksen tekoon oikeutettuja tahoja, ovat lapsen huoltaja, 12 vuotta täyttänyt lapsi ja se lapselle läheinen henkilö, johon tehty rajoituspäätös kohdistuu.

Yhteydenpidon toteutuminen yksityisessä laitoksessa

Puhelimet

Laitoksen käytäntöjen ja sääntöjen mukaan lapsen oma puhelin otetaan aina laitoksen haltuun. Lapsilla on mahdollisuus soittaa halutesaan vanhemmilleen ja sosiaalityöntekijälle pääsääntöisesti rajoituksetta. Sen sijaan kavereille soittaessa soittoaika on määritelty (klo18-20). Joissain tapauksissa ns. "kaveripuheluja" kuunnellaan (vieressä). Näistä rajoituksista ei ole tehty laitoksessa päätöksiä, eikä kirjaamismerkintöjä.

Omien tietokoneiden käyttö on laitoksessa kielletty. Itsenäistyvillä nuorilla on lupa käyttää omaa tietokonettaan.

Puhelimen poisottaminen, muut rajoitukset puhelimen käytölle saattavat edellyttää rajoituspäätöksen tekoa, siten kuin edellä on selvitetty. Puhelujen kuuntelu edellyttää pääsääntöisesti aina valituskelpoisen päätöksen tekemistä.

Rauhoittumisaika

Laitoksen käytäntöjen ja sääntöjen mukaan lapsi ei saa tavata vanhempiaan ja läheisiään pääsääntöisesti ensimmäisen kuukauden aikana sijoituksen alkamisesta.

Lastensuojelulaki ei tunne tällaista erityistä "rauhottumisaikaa" jonka aikana tapaamisia säännönmukaisesti ei saisi tai tulisi ollenkaan järjestää. Lapsen yksilölliset olosuhteet sen sijaan voivat aiheuttaa sen, ettei tapaamisia lasta sijaishuoltoon sijoitettaessa voida järjestää. Mikäli asiasta ei voida asiakassuunnitelmassa tai muutoin sopia, on lapsen yhteydenpidosta tehtävä yhteydenpidon rajoittamispäätös. Edellytyksenä on, että lain mukaiset yhteydenpidon rajoittamisedellytykset asiassa täyttyvät.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että se " tarkistaa toimintakäytäntöjään yhteistyössä sijoittavien sosiaalitoimien kanssa."

Yhteydenpidon rajoitus rangaistuksena

Laitoksen käytäntöjen ja sääntöjen mukaan lapsen rikkoessa laitoksen sääntöjä (esimerkiksi tupakointi) pääsääntöisesti seuraamuksena on "huonepäivä" ja lisäksi "LOK" (liikkuu ohjaajan kanssa). mainitun LOK – seuraamuksen aikana lomalle ei voida lähteä.

Yhteydenpidon rajoituksesta ei tehdä päätöstä (ei myöskään huonepäivästä tai LOK-seuraamuksesta, ks jäljempänä tarkemmin).

Jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu ja samalla rajoitetaan lapsen oikeutta yhteydenpitoon, tulee asiassa erikseen arvioida edellytykset yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle. Rajoituksia ja yhteydenpidon rajoittamista käytetään tässä lisäksi kielletyllä tavalla tosiasiasa rangaistuksena.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että "tältä osin yksityinen laitos tarkastaa toimintakäytäntöjään ja jatkossa kaikista yhteydenpidon rajoituksista tehdään lain vaatimat rajoituspäätökset."

Kriisipalaverit

Laitoksessa on käytänteenä ns. yhteisöllinen tapa sitouttaa lapset laitoksen sääntöihin ja hyvään kasvuun. Tämän menetelmän arviointi ei kuulu oikeusasiamiehen toimivaltaan. Lapsia kuultaessa tuli kuitenkin esiin se, että kriisipalaverit saattoivat joissain tapauksissa estää tai myöhentää lomalle lähdön.

Tällaisten yhteisten keskustelujen pitämistä on sinänsä pidettävä yhtenä lapsen kasvatukseen. Ne eivät kuitenkaan saa rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin ihmisiin siten kuin niistä on asiakassuunnitelmassa tai muutoin sovittu. Kriisipalaveria ei saa käyttää myöskään sen tavoitteiden vastaisella tavalla esimerkiksi rangaistuksena.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että "kasvatustyössä yksityinen laitos (nimi poistettu) pyrkii siihen, että yhteisöä koskettavat kriisitilanteet käydään perusteellisesti läpi koko yhteisössä salassapitoa kunnioittaen. Joskus em. tilanteet voivat aiheuttaa esimerkiksi lomalle läh-

dön myöhästymistä, mutta ei lomien peruuntumista. Yhteisöpalaverit eivät ole rangaistus eikä seuraamus vaan yhteisön yhteisesti sovittu toimintatapa."

Lomasäännöt

Laitoksen käytäntöjen ja sääntöjen mukaan lapsen olosuhteita voidaan tarkistaa lapsen loman aikana esimerkiksi soittamalla lapselle. Mikäli lapsi ei vastaa yhteydenottoon, on hänen annettava siitä selvitys. Tätä on sinänsä pidettävä myönteisenä ja sallittuna menettelynä.

Lasten keskusteluissa tuli kuitenkin ilmi, että joissain tilanteissa, kun lapsi ei vastannut soittoihin, hänen tuli keskeyttää lomansa ja palata laitokseen. Tällaisessa tilanteessa on tarvittaessa tehtävä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös. Päätöstä ei kuitenkaan oltu tehty.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että "yksityinen laitos (nimi poistettu) toimii jatkossa lasten lomien suhteen niin, että mikäli lasta ei tavoiteta puhelimitse, lapsen ei tarvitse palata kesken lomien yksikköön selvittämään tilannetta, vaan yksiköstä lähtee työntekijä selvittämään lapsen kotitilannetta. Tällainen toimintatapa on ollut osittain jo käytössä toimipisteessä."

Liikkumisvapauden rajoittaminen

Liikkumisvapauden rajoittamisesta ja sen edellytyksistä on säädetty lastensuojelulain 69 §:ssä. Säännöksen mukaan lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määräajaksi kiello poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista. Liikkumisvapauden rajoittamisesta on tehtävä valituskelpoinen päätös.

Lastensuojelulain 70 §:ssä on säädetty eristämisestä ja sen edellytyksistä. Säännöksen mukaan Lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttää. Eristämistä ei saa ilman uutta päätöstä jatkaa yhtäjaksoisesti yli 24 tuntia. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Laitoksen käytäntöjen ja sääntöjen mukaan lapselle voidaan määrätä ns. LOK-seuraamus (liikkuu ohjaajan kanssa) ja huonepäiviä (ei saa poistua huoneesta 1-3 päivää) seuraamuksena mm. tupakan poltosta tai karkumatkoista. Karkumatkan seuraamuksena voi olla myös lapsen eristäminen huoneeseensa tai erityiseen vierihuoneeseen. Lapsen huonepäivät voivat sinänsä täyttää myös eristämisen edellytykset. Käytänteitä käytetään joka tapauksessa myös siis kielletyllä tavalla seuraamuksena sääntöjen rikkomisesta. Päätöksiä ei tehdä.

Laitoksessa oli käytössä tarkastushetkellä ns. osastointi, jonka aikana sijoitetut lapset eivät saaneet liikkua toisilla osastoilla ja pitää yhteyttä muihin sijoitettuihin lapsiin koulupäivän ulkopuolella. Menettely voi täyttää myös liikkumisvapauden rajoittamisen edellytykset. Päätöksiä ei ollut tehty.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että "yksityisen laitoksen (nimi poistettu) toimipisteissä ei ole erikseen eristämiseen soveltuvia asianmukaisia tiloja. Mikäli lapsi omalla käytöksellään vakavasti vaarantaa omaa kasvuaan, kehitystään tai terveyttään lapselle tarjotaan intensiiviseurantaa. Intensiiviseuranta tarkoittaa aikuisen ympärivuorokautista läsnäoloa ja tukea. Intensiiviseurannan aikana lapsi osallistuu toimintakykynsä ja aikuisen harkinnan mukaan muun yhteisön toimintaan (esim. ulkoilut, ruokailut, arjen toiminnot sekä koulun käynti). Intensiiviseurannan aikana lapsi ei ole lukitussa tilassa ja hänellä on mahdollisuus pitää yhteyttä läheisiinsä. Ko. liikkumisvapauden rajoittaminen ei täytä eristämisen tunnusmerkkejä."

Henkilön tarkastus ja katsastus

Lastensuojelulain 66 §:ssä on säädetty tarkastuksen ja katsastuksen tekemisestä. Säännös edellyttää perusteltua syytä mainittujen rajoitusten käyttöön. Säännöksen mukaan jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus. Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, häneen saadaan kohdistaa henkilönkatsastus, joka voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen.

Laitoksen käytäntöjen ja sääntöjen mukaan lapselle tehdään säännönmukaisesti tarkastus mm. lomilta palattaessa. Kirjauksia ei tehdä. Menettely ei perustu yksilökohtaiseen harkintaan vaan laitoksen sääntöihin. Kirjauksia ei ole tehty. Tupakan polton selvittämiseksi lapsille on tehty häkämittarilla testaukset (henkilön katsastus). Menettely ei perustu lakiin eikä siitä ole tehty päätöksiä tai lain edellyttämiä kirjauksia. Tarkastusten suorittamista ja tupakan polton selvittämismenettelyä ei voi myöskään perustaa lapsen (tai huoltajan) antamaan suostumukseen.

Lapsi voisi periaatteessa antaa itse suostumuksen tarkastukseen, jos hänellä on riittävä ikä ja kypsyyt asian arvioimiseen. Tämä edellyttää myös, että lapselle on annettu riittävästi tietoa tarkastuksen tai testin tarkoituksesta sekä siitä, että tarkastukseen testiin osallistuminen on vapaaehtoista. Tarkastuksesta tai testauksesta kieltäytymisestä ei saa aiheutua lapselle myöskään kielteisiä seurauksia.

Suostumukseen perustuvan testin suorittaminen edellyttää vapaaehtoisesti annettua aitoa ja todellista suostumusta sekä oikeusturvasta

huolehtimista. Käytännössä lapsella ei ole kuitenkaan muita mahdollisuuksia kuin antaa suostumus edellä mainittuihin toimenpiteisiin.

Todettakoon vielä, että apulaisoikeuskansleri on pitänyt 9.9.2010 antamassaan ratkaisussa (Dnro OKV/1227/1/2009) yksityisen laitoksen menettelyä häkämittarin käyttämisestä lainvastaisena rajoitustoimenpiteenä. Tupakanpoltosta aiheutuvia seuraamuksia on arvioitu samansuuntaisesti kuin tässä pöytäkirjassa.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että "yksityinen laitos (nimi poistettu) tarkastaa omia toimintatapojaan ko. asian suhteen."

Postin tarkastaminen

Lastensuojelulain 67 §:n mukaan, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapselle osoitettu kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti taikka muu lähetys sisältää 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, saadaan lähetyksen sisältö tarkastaa kirjettä tai muuta luottamuksellista viestiä lukematta

Tarkastusoikeuden käyttäminen ei oikeuta lukemaan kirjettä tai muuta luottamuksellista viestiä. Lapselle osoitetun luottamuksellisen viestin tai muun lähetyksen sisällön tarkastamisen tarkoituksena on lähetyksen mahdollisesti sisältämien säännöksessä tarkoitettujen aineiden tai esineiden löytäminen.

Säännös oikeuttaa tarkastamaan vain lapselle osoitetun lähetyksen tai muun luottamuksellisen viestin. Säännöksen soveltamisala ei siten ulotu lapsen itsensä lähettämiin kirjeisiin tai muihin lähetyksiin.

Tarkastaminen on tehtävä lapsen ja laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa.

Laitoksen käytäntöjen ja sääntöjen mukaan lapselle lähetetty posti avataan säännönmukaisesti yhdessä lapsen kanssa. Kirjausmerkintöjä ei tehdä ja postin avaaminen ei perustu yksilölliseen harkintaan eikä kirjausmerkintöjä tehdä.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että "yksityinen laitos tarkastaa omia toimintatapojaan ko. asian suhteen."

Käyttövarat ja vahinkojen sekä kustannusten korvaaminen työllä

Käyttövarojen maksamisesta on säädetty lastensuojelulain 55 §:ssä. Säännöksen mukaan lapselle tai nuorelle on hänen omaan käyttöönsä henkilökohtaisia tarpeita varten annettava kalenterikuukaudessa käyttövaroja iästä ja kasvuympäristöstä riippuen seuraavasti:

- 1) alle 15-vuotiaalle lapselle määrä, joka vastaa hänen yksilöllistä tarvettaan; ja
- 2) 15 vuotta täyttäneelle lapselle tai nuorelle vähintään määrä, joka vastaa yhtä kolmasosaa elatustukilain 9 §:ssä säädetystä yhdelle lapselle suoritettavasta elatustuen määrästä.

Sijoitetulla lapsella on säännöksen 3 momentin mukaan oikeus itse päättää käyttövaroina maksettujen varojen käytöstä sen estämättä, mitä holhustoimesta annetussa laissa säädetään. Säännöksen 4 momentin mukaan lapsen sijoituspaikan on pidettävä kirjaa lapselle annettujen käyttövarojen maksamisesta.

Lasten kuulemisessa tuli ilmi, että lapset joutuvat selvittämään kuittien avulla heille annettujen käyttövarojen (viikoittain tai kuukausittain maksettavat) käyttöä. Epäselväksi jäi, miten käyttövarat maksetaan, jos lapsi ei pysty em. selvitystä esittämään. Lasten mukaan tämä voi vaikuttaa vastaisuudessa maksettavien käyttövarojen suuruuteen. Eräskin lapsi ilmoitti, että kaikkia menoja ei ole hyväksytty ja se vaikutti maksettavien käyttövarojen suuruuteen.

Selvityksen pyytämistä perusteltiin kasvatuksellisilla syillä. Lapsella saattaa kuitenkin olla sellaisia henkilökohtaisia menoja, joista hän ei halua esittää selvitystä. Menettelyä on muutoinkin pidettävä ongelmallisena, ottaen huomioon lastensuojelulain 55 §:n säännöksen lapsen oikeudesta päättää itse käyttövarojen käyttämisestä.

Laitoksessa oli käytäntönä, ettei käyttövaroja makseta lapsen karkumatkan ajalta. Laissa ei ole kuitenkaan säännöstä, jonka perusteella vähennys voitaisiin tehdä. Menettely muistuttaakin seuraamusta karkumatkan johdosta.

Sijoitetut lapset kertoivat, että he ovat joutuneet korvaamaan aiheuttamia vahinkoja, velkoja (esimerkiksi velka vanhemmille) ja laitokselle aiheutuneita kustannuksia (hakukustannukset karkumatkalta) tekemällä laitoksen hinnoitteleamalla tavalla työtä laitoksessa. Asiasta ei voinut sopia, vaan menettely perustui laitoksen ohjeisiin ja määräyksiin. Käytäntö ei perustu lakiin.

Tarkastuksen jälkeen laitos ilmoitti, että "käyttövarat lapselle maksetaan poikkeuksetta viikoittain 12,50 euroa/lapsi. Tällä hetkellä lapsia vastuutetaan hoitamaan omia korvauksia esim. sakkoja joko säästämällä omista käyttövaroista tai hankkimalla rahaa työtehtävillä. Lasten korvauksista esim. vanhemmille on sovittu lapsen asiakassuunnitelman neuvotteluissa."

Ulkonäköön liittyvät rajoitukset

Laitoksen sääntöjen mukaan lapsilta on kielletty näkyvissä olevat lävistykset sekä suukorut ("asialliset" korvakorut ja vaatteiden alla olevat lävistykset on sallittu). Tukan "räikeä" värjäys oli kielletty. Tyttöjen

pukeutumiselle oli lisäksi omat säännöt (minihameet, avokaulaiset paidat ja lyhyet paljastavat shortsit oli kielletty)

Lapset kokivat mainitut säännöt epäoikeudenmukaisina ja heidän itsemääräämisoikeuteen puuttuvina.

Lävistysten kieltäminen voi olla mahdollista rajatuissa, yksilöidysti perustelluissa tilanteissa (terveydellisistä tai hygieniasyistä) esimerkiksi opetukseen liittyvissä tilanteissa. Saadun selvityksen mukaan lävistyskorujen käyttö on annettu yleisenä eikä sitä ole rajattu esimerkiksi työturvallisuuden liittyvillä eikä muillakaan lasten sijaishuollon järjestämiseen liittyvillä välttämättömillä perusteilla. Selvityksen mukaan perusteena on ollut mm. lävistyskorujen käytön aiheuttamat vaaratilanteet kiinnipitotilanteissa. Pukeutumis- ja ulkonäkösääntöjä perusteltiin lasten tapa- ja seksuaalisella kasvatuksella.

Lävistyksen, pukeutuminen ja esimerkiksi tukan värjäys liittyvät keskeisesti henkilön ulkonäköön. Niitä voidaan myös pitää yksilön oman identiteetin ilmaisemisen muotona. Mainitut määräykset tai säännöt koskevat perustuslain 7 ja 10 §:ssä perusoikeuksina suojattuja itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyden suojaa eli oikeutta määrätä vapaasti omasta kehostaan ja ulkonäöstään. Koska laitoksen määräysten kielto tosiasiallisesti siten koskee vain niitä, joilla on esimerkiksi lävistyksiä, asiaa voidaan arvioida myös yhdenvertaisuutta koskevana kysymyksenä.

Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen suojaa sellaiselta ihmisarvoa loukkaavalta kohtelulta, joka toteutetaan puuttumalla henkilön fyysiseen olemukseen ilman hänen suostumustaan. Yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mieltävaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan.

Kyse on siis ensisijaisesti siitä, edistetäänkö edellä kuvatulla lävistyskiellolla laitoksen, sen järjestämisen opetuksen tai kyseessä olevan lapsen tai muiden laitoksessa sijoitettujen lasten turvallisuutta ja onko kielto tämän turvallisuuden kannalta välttämätön määräys. Laitoksen säännöillä ei voida antaa yleisiä, ehdottomia ja kaikenkattavia kieltoja. Pukeutumista koskevat määräykset ovat hyväksyttäviä vain kun ne perustuvat yksilölliseen arviointiin ja kun ne ovat välttämättömiä lapsen sijaishuollon järjestämiseksi. Laitoksen kiellot eivät saa siis rajoittaa lapsen itsemääräämisoikeutta enempää kuin on välttämätöntä tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Asiaa on siten kussakin asiayhteydessä arvioitava yksilökeskeisesti yksittäisten perusoikeuksien kaventamisen välttämättömyyden näkökulmasta.

Yleinen kielto lävistysten pitämisestä sekä pukeutumissäännöt tai muut ulkonäköön liittyvät rajoitukset puuttuvat siten lasten henkilökohdaisesti päätettäviin asioihin lakiin perustumattomalla tavalla.

Päätökset

Rajoitustoimenpiteitä koskevia päätöksiä tai toimenpiteitä tarkastuksella saadun selvityksen mukaan oli tehty ajalla 21.3.2011–21.3.2012 37 päätöstä. Päätökset pyydettiin nähtäväksi. Pistokokeenomaisesti tarkastettujen päätösten osalta ei ollut huomautettavaa. Kuten edellä on esitetty, päätöksiä on jäänyt kuitenkin tekemättä lain edellyttämistä tilanteissa. Päätökset kohtelivat laitokseen sijoitettuja tyttöjä ja poikia samalla lailla. Eroja siinä ei voitu havaita.

Lasta koskevat kirjaukset lähetetään kuukausiraportin muodossa lapsen huoltajille sekä lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kuukausittain. Lasta koskevien valitusoikeudellisten rajoituspäätösten kopiot lähetetään kirjattuna kirjeenä lapsen huoltajille sekä lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Muut rajoituspäätökset toimitetaan kuukausiraportin yhteydessä asianosaisille.

Toimenpiteet

Tarkastuksen perusteella apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin totesi, että yksityisen laitoksen edellä kohdissa *"puhelimet"*, *"rauhottumisai-ka"*, *"yhteydenpidon rajoitus rangaistuksena"*, *"lomasäännöt"*, *"liikkumisvapauden rajoittaminen"*, *henkilön tarkastus ja katsastus"* ja *"postin tarkastaminen"* kuvatut rajoitustoimenpiteet ja laitoksen sääntöihin perustuvat käytännöt (kohdissa *"käyttövarat sekä vahinkojen ja kustannusten korvaaminen työllä"* ja *"ulkonäköön liittyvät rajoitukset"* esitetty) ovat osin lastensuojelulain vastaisia tai puuttuvat sijoitettuna olevien lasten oikeuksiin lakiin perustumattomalla tavalla.

yksityinen laitos on ilmoittanut tarkastuksen jälkeen korjaavansa havaittuja puutteita ja tarkistavansa tältä osin sääntöjään ja käytäntöjään.

Lastensuojelulain 79 §:n mukaan aluehallintovirasto toimii lastensuojelussa valvovana viranomaisena. Aluehallintoviraston on seurattava lastensuojelulaitosten toimintaa 79 §:ssä säädetyn lisäksi omasta aloitteestaan tapahtuvien tarkastuskäyntien avulla ja erityisesti valvottava rajoitustoimenpiteiden käyttöä lastensuojelulaitoksissa. Aluehallintovirasto voi valvontaa toteuttaessaan varata lapselle tilaisuuden luottamukselliseen keskusteluun aluehallintoviraston edustajan kanssa.

Tästä syystä apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin päätti lähettää tästä tarkastuspöytäkirjasta jäljennöksen Etelä-Suomen aluehallintovirastolle. Samalla apulaisoikeusasiamies päätti pyytää, että aluehallintovirasto selvittää ja seuraa, millä tavoin yksityinen laitos käytänteitä ja sääntöjä on muutettu, ottaen huomioon tässä tarkastuspöytäkirjassa mainitut havainnot.

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin päätti ottaa tutkittavakseen yksityisen laitoksen sijoitettujen lasten sijaishuollon järjestämisestä vastuussa olevien kuntien menettelyn sen selvittämiseksi, miten sijoittajakunnat ovat valvoneet rajoitustoimenpiteitten käyttöä ja millä tavoin lapsen oikeutta lastensuojelulain 53 §:ssä säädettyyn tietojen saamiseen ja henkilökohtaiseen keskusteluun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa on edistetty ja turvattu.